

Claudio Giardino, *Il Mediterraneo Occidentale fra XIV ed VIII secolo a. C.* BAR International Series 612, Oxford 1995. 286 stranica talijanskog teksta s brojnim ilustracijama, 94 stranice opširnog engleskog sažetka, također s ilustracijama, indeks toponima, 10 tabli fotografija.

Recenzija

Book Review

Primljeno:

Received: 1996.01.09.

Nives Majnarić-Pandžić
HR-10000 Zagreb, Hrvatska
Odsjek za arheologiju
Filozofskog fakulteta
I. Lučića 3

Naše stručne knjižnice u posljednje su vrijeme uspjele pribaviti veći broj stručno i znanstveno zanimljivih izdanja, monografija-sinteza uključenih u seriju s vrlo nepretencioznim naslovom, BAR (British Archaeological Reports, International Series) koje izlaze u Oxfordu, a u posljednje im je vrijeme izdavač naša kolegica dr. Rajka Makjanić.

Knjiga koju imamo pred sobom obuhvaća intrigantno razdoblje kasnoga brončanog i početka starijega željeznog doba na zapadnom Sredozemlju - dugotrajnog prijelaznog razdoblja za vrijeme kojega su postavljani temelji protohistorijske Europe. Jug europskog kontinenta, uronjen u Mediteran, u vezi je s povijesnim civilizacijama navedenoga, ali i ranijih, razdoblja i predstavlja most kojim se Europa uključuje u povijesno zabilježena zbivanja u općem razvoju kulture i civilizacije u ovom dijelu svijeta. Okosnicu knjige, oko koje su okupljene razne teme, prepoznajemo u njezinom podnaslovu "rudarstvo i metalurgija"; i doista, najviše je novih saznanja, zahvaljujući unapređivalim modernim istraživanjima, doneseno upravo iz ovog područja. U razmatranjima su obuhvaćeni krajevi od kontinentalne i otočne tirenske Italije, sa Sardinijom, Korzikom i Sicilijom do južne Francuske, Iberskog poluotoka i Baleara, te atlantske Francuske. Za svako od tih područja ukratko su iznesena dosadašnja arheološka saznanja o relevantnom razdoblju, pojašnjeni su kronološki sustavi koji, dakako, nisu još međusobno sinkronizirani za čitavo to golemo područje. Navode se i pomaci koje je europska dendrokronologija postavila za razdoblje kasnoga brončanog doba (*L. Sperber, Untersuchungen zur Chronologie der Urnenfelderkultur...* Bonn 1987). Međutim, iznoseći kronološke sustave pojedinih regija, Giardino uglavnom nije primijenio ta nova mjerenja, nego se zadovoljio iznošenjem regionalnih kronoloških shema.

Znatna je pažnja posvećena definiranju niza primjeraka oružja (mačeva i sjekira), oruđa (sjekire i srpovi), toaletnog pribora (britve) te nakita (fibule), sve predmeta koji, javljajući se na vrlo širokom prostoru, omogućavaju razgovor o povezanosti zapadnog, srednjeg i istočnog Sredozemlja, pa čak i atlantske europske obale. Nova istraživanja o rudnim ležištima na tirenskoj strani Apeninskog poluotoka, kao i u drugim u knjizi obuhvaćenim područjima, iskorištena su po svojim konačnim rezultatima u ovoj knjizi. Neka od tih istraživanja bila su predočena stručnoj javnosti već prigodom izložbe, simpozija i u katalogu *L'Etruria mineraria* 1985. godine, ali o ostalim krajevima, osobito zbog pomanjkanja relevantne literature u našim knjižnicama, informira nas upravo ova Giardinova knjiga. O rudarenju i metalurgiji iznose se podaci za Lacij i Toskanu, posebno za planine Tolfa i Colline metallifere, za Sardiniju i Korziku, južnu i zapadnu Francusku, Iberski poluotok i Baleara. Posebno je poglavlje posvećeno metalurškoj tehnologiji: tehnikama kopanja i primarne obrade rude, sastavu brončane legure na Mediteranu i atlantskoj Europi. Tu se, dakako, rezimiraju mnoge općepoznate činjenice, ali dodano je i dosta novih i specifičnih podataka iz pojedinih istraživanja. Svi su ti podaci popraćeni kartama gdje su zabilježeni odnosi između rudarskih revira i naselja u različitim razdobljima. Kao model vrlo uspješnog proučavanja promjena tih odnosa tijekom vremena može poslužiti u ovoj knjizi proveden studij područja oko rudnih ležišta na planini Tolfa (sl. 50 do 53). Tu se prati odnos od srednjega brončanog do prijelaza kasnoga brončanog u starije željezno doba. U početku raspršena i ravnomjerno raspoređena naselja uz riječne tokove okupljaju se u starijoj fazi kasnoga brončanog doba u sama rudarska područja, rastu brojem u mlađoj fazi kasnoga brončanog doba, da bi u starijem željeznom dobu

uglavnom napustila rudarske revire i preselila se na obalu mora. Dakako, ovako očuvana i zabilježena arheološka situacija sugerira povijesnu interpretaciju arheoloških podataka: od početnog saznanja o važnosti rudnih bogatstava u Tolfi u srednje brončano doba, do promjene u gospodarskom životu tog prostora dolazi u početku kasnoga brončanog doba (bronzina recente); ta se aktivnost intenzivirala u mlađoj fazi kasnoga brončanog doba (bronzina finale), da bi se u starijem željeznom dobu, od 9. st. pr. Krista, proizvodnja reorganizirala i radionička središta finalne proizvodnje preselila na obalu, gdje je bilo moguće ekonomično uključivanje u trgovačku razmjenu. Primjer arheološki dobro proučenog područja oko Tolfe model je koji Giardino nastoji prenijeti na ostala rudama bogata područja zapadnog Sredozemlja.

Novija arheometalurška istraživanja pokazala su kako je bila raznovrsna upotreba ruda i njihovih sastavnih dijelova na prijelazu drugog u prvo tisućljeće pr. Kr. Možda je to najjasnije prikazano na primjeru aluma (finalni proizvod iz alunita kojim obiluje područje Tolfe). Alum se upotrebljavao za fiksiranje boja, štavljenje kože, u medicini, impregnaciji drveta itd. Na taj način naša znanja o prapovijesnoj upotrebi ruda, donedavno vrlo štura, bitno su obogaćena, što naravno ima odraza u našem shvaćanju tadašnje tehnologije te standardne proizvodnje i životnih potreba.

Nakon što su pojedini tipovi brončanih proizvoda tipološki precizno definirani praćeni su u čitavom svom rasprostiranju, a zajedničko im je da se susreću najčešće u rudonosnim područjima; autor nastoji protumačiti razloge njihove cirkulacije. Giardino upozorava da ne treba uvijek očekivati konkretni import, kako bi se spoznala međusobna povezanost pojedinih središta. On računa sa širenjem ideja i iskustva koja se, prihvaćena izvana, ostvaruju u lokalnoj sredini, a ta uvijek sa svoje strane unosi nešto od svoje tradicije i svoje osobnosti. Kolikogod će takva gledanja nailaziti na kritiku kod striktnih tipologa, taj se način gledanja pokazuje kao dobar put u spoznavanju događanja i sintetiziranju zaključaka o stvarnim zbivanjima. Giardinova knjiga je pokazala da, u kombinaciji sa svim ostalim interdisciplinarnim

podacima, takvo prosuđivanje pridonosi ostvarenju povijesne sinteze.

Nakon što je autor sasvim arheološkom interpretacijom ustanovio širenje pojedinih karakterističnih oblika u prostoru i vremenu, prepoznao je i karakter područja u koja se ti tipovi šire: sva su bogata rudama. Krenuo je i dalje: poglavljem o plovidbi i plovidbenim putevima od istočnog do zapadnog Sredozemlja želio je objektivnim znanstvenim metodama protumačiti pravce kretanja brodovlja. Kako su klimatski uvjeti na Sredozemlju ostali uglavnom nepromijenjeni od 2. tisućljeća pr. Kr. do danas, studij suvremenih površinskih morskih struja mogao se primijeniti na protohistorijsko razdoblje. Tim strujama Giardino posvećuje veliku pažnju i njihovim korištenjem, uz različite lokalne vjetrove u raznim godišnjim razdobljima, te uz primjenu vesala, želi tumačiti širenje arheološkim metodama prepoznatih predmeta. Karte s predočenim strujanjima kroz Sredozemlje, te kroz Gibraltar uz europsku obalu Atlantika, vrlo dobro dokumentiraju pravce olakšane plovidbe i ostaje da se i dalje potvrđuju (ili ne) rasprostranjenosti arheološkog materijala.

U predočavanju morskih plovnih puteva, na temelju struja i vjetrova, dotiče se i Jonskog mora i ulaska u Jadran. U nas su preliminarni studiji morskih struja i plovnih putova na Jadranu već objavljeni (D. Vrsalović, Z. Brusić, M. Kozličić), ali u tom pravcu treba svakako dalje istraživati i na sličan ga način, kao u Giardinovoj knjizi, povezivati s arheološkom evidencijom.

Iako Giardinova knjiga radi s arheološkim materijalom kakvog nema u našim krajevima, metode, uključujući rezultate interdisciplinarnih istraživanja, pogotovo onih povezanih s geološkim i arheometalurškim proučavanjima, od velikog su interesa i za naš rad, osobito za dijelove Hrvatske okrenute Sredozemlju.

Knjiga je tiskana, kao i svi ostali svesci BAR edicija, vrlo jeftino; ali, prepuna podataka, novih rezultata i prijedloga te opširnih bibliografskih navoda, znači dragocjeni doprinos interdisciplinarno obogaćenih arheoloških proučavanja jednoj nadasve zanimljivoj problematici.